

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adana Başkanı Hafız Mahmut Celal'e Ait Bilinmeyen İki Beyanname

Two Unknown Declarations of Hafız Mahmut Celal,
The Adana Head of Liberty and Entente Party

Şaduman HALICI*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu büyük umutlarla girdiği I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrıldı. İtilaf Devletleri, Mondros Mütarekesi'ne dayanarak ülkeyi işgal etmeye başladı. Adana ve çevresi de Fransızlar tarafından işgal edildi. Türk halkı Mustafa Kemal'in önderliğinde işgallere karşı dururken Adana halkı da yurtlarını savunmaya yöneldi. Fransızlarla ve onların çıkarlarını benimseyen yerel yöneticilerle, parti temsilcileriyle de mücadele etti. Bu işbirlikçilerden biri olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adana Başkanı, aynı zamanda Fransızların Belediye Başkanı Hafız Mahmut Celal'di. Hafız Mahmut Celal, Adana halkına yönelik iki beyanname yayınladı. Bu beyannamelerle Milli Mücadele'yi Allah'a ve Padişaha isyan olarak gösterdi. Halkın din duygularını sömürmeye yöneldi. Mustafa Kemal ve arkadaşlarına hakaret etti. Kurtuluşun, kendilerinin benimsediği siyasetle olacağını belirtti. Adana halkının Kuva-yı Milliye'ye verdiği desteği ve direnme azmini kırmak istedi.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Adana, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Hafız Mahmut Celal, Beyanname

Abstract

Ottoman Empire was defeated in the World War I, to which it had entered into with great hopes. The Allies started to occupy the country on the basis of Mondros Truce. Adana and it's surrounding were occupied by French. Adana public began to

*Yrd. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir, TÜRKİYE. e-posta: shalici@anadolu.edu.tr

defend their lands while Turkish people, under the leadership of Mustafa Kemal, were withstanding the occupations. They not only fought against French but also the local authorities and party representatives supporting France. One of these collaborators was Hafız Mahmut Celal, the Adana Head of Hürriyet and İtilaf Party, he was also the Mayor of French. He published two declarations aimed at Adana public. He demonstrated the National Struggle as a revolt to God and Sultan. He tried to exploit the sense of religion. He insulted Mustafa Kemal and his friends. He indicated that salvation would only occur by the politics that he assumed. He wanted to breakdown the determinaton and the support that Adana public gave to Kuva-yı Milliye.

Keywords: Mustafa Kemal, Adana, Hafız Mahmut Celal, Liberty and Entente Party, Declaration

20. yüzyılın sömürgeci büyük devletleri; kendi kıtalarında gelişimlerini tamamladıktan, aralarındaki sorunları çözümledikten sonra, dünya üzerinde Aydınlanma Çağı'nın değerlerini uygulamaya koyamamış, gelişmelerini tamamlayamamış, ulus devlet bilincine ulaşamamış, toplumsal sorunlarını çözememiş devletleri kağıt üzerinde paylaşmaya yöneldiler. Projelerini uygulamaya geçirecek koşulları hazırladıktan sonra da eyleme geçtiler.

Çağdaş bir devlet ve toplum yapısı kuramayan ve yıllar boyu süren savaşlardan yorgun, yoksul ve ümitsiz bir toplumla çıkan Osmanlı İmparatorluğu için sonun başlangıcı I. Dünya Savaşı'na girmesi ve bu savaştan yenik çıkması oldu. Büyük devletler, savaş sürerken hazırladıkları paylaşım projelerini, 30 Ekim 1918'de imzalan Mondros Mütarekesi'ne dayanarak uygulamaya döktüler. Ancak, yüzlerce yıl bağımsız yaşamaya alışmış olan Türk halkı, ülkesini işgale girişen İtilaf devletlerine karşı yurtlarını savunmaya koyuldu. İşgal edilen ya da işgal edilme olasılığı olan her bölgede, her şehirde, her kasaba ve köyde örgütlenmeye başladı. Bir yandan yayınladıkları bildirimlerle ya da düzenledikleri mitinglerle işgalleri protesto ederken, öte yandan "Müdafaa-i Hukuk" gayesi ile silahlı birlikler oluşturdu. Mustafa Kemal'in önderliğinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" çatısı altında birleşti. Ondan aldıkları direktiflerle hem işgalci devletlere, hem de onların yerli işbirlikçilerine karşı ülkenin dört bir yanında mücadelelerini yürüttü.

Yaşamlarını bağımsız ve egemen bir devlet çatısı altında sürdürmek için ölümü göze alarak yürütülen bu mücadelelerden biri de işgal altındaki Adana'da¹, Fransızlara ve onları kayıtsız koşulsuz destekleyen yerli işbirlikçilerine karşı verildi.

¹ 1867 Vilayet Nizamnamesi ile kurulan Adana vilayeti Milli Mücadeleye; Kozan, Cebel-i Bereket ve Mersin olmak üzere üç sancaklı bir vilayet olarak girdi. Bkz. Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 300.

Adana'yı da içine alan Çukurova bölgesi, I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere adına Albay Mark Sykes ve Fransa adına George Picot tarafından imzalanan sözleşme ile Fransızlara bırakıldı (16 Mayıs 1916).² İşgal, İngiliz generali Allenby'nin yüksek komutası ve Fransız komutası altındaki Ermeni Lejyonu'nun Dört Yol'a girmesi ile başladı (11 Aralık 1918). Ardından İngiltere ve Fransa; Adana, Maraş, Antep ve Urfa sancakları ile Suriye'deki İngiliz işgal kuvvetlerinin Fransız güçleriyle değiştirilmesi konusunda anlaşta (15 Eylül 1919). Bu değişiklik, o güne değin yurtlarının kendilerinden koparılamayacağını düşünen Türk halkına, işgalin kalıcı olduğunu gösterdi.³ Adana halkı, yurtlarını savunmak amacıyla Aralık 1918'de başladıkları örgütlenme çalışmalarına ve protesto eylemlerine hız verdi.⁴ Sivas Kongresi'nin işgale karşı koymak için teşkilatlanmayı, savunma girişimlerinde birlik sağlamayı öngören kararlarının da etkisi ile örgütlenmelerini tamamlamak ve askerî destek almak amacıyla Heyet-i Temsiliye'ye başvurular. Dava Vekili Mustafa (Üstün), Hulusi (Kurtoğlu) ve Halil (Topaloğlu) beylerden oluşan üç kişilik Kozan Heyeti, 30 Ekim 1919'da Sivas'ta Heyet-i Temsiliye üyeleri ile, ertesi gün de Mustafa Kemal ile görüştüler. Fransızları yurtlarından atmak için "malca ve bedence her türlü yardımdan çekilmeyeceklerini" ancak silah ve cephaneye gereksinimleri olduğunu belirttiler. Bu görüşme sonrası Adana ve yöresindeki⁵ Milli Mücadele, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında örgütlendi. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle Kilikya Kuva-yı Milliyesi oluşturuldu. Komutanlığına Kozanoğlu Doğan Bey takma adıyla Binbaşı Kemal Bey⁶, yardımcılığına da Aydınoğlu Tufan Bey takma adıyla Osman Nuri Bey⁷

² Paylaşım projeleri ile ilgili olarak bkz. Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1986; **Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)**, İstanbul: Örgün Yayınları, 2005; Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.

³ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2004, s. 281.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

⁵ Adana, Tarsus ve Mersin bölgesi.

⁶ Kemal Doğan (1879-1951), 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında refakatinde bulunuyordu. Mesleğinde Generalliğe kadar yükseldi. Emekli olduktan sonra VI. dönem Ağrı, VII ve VIII. Dönem Kırklareli milletvekili olarak parlamentoda görev aldı. Taha Toros, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 79.

⁷ Osman Nuri Tufan (1886-1944) Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışında ve Sivas Kongresinde yanında bulundu. Ermenilerin silah deposu olarak kullandıkları Haçin'i bir başkanla ele geçirilmesinde büyük rol oynadı. Tüm ömrü cephelerde geçti. Irak, Kafkasya, Aydın, Kırklareli ve Siirt'te görev yaptı. Son görev yerinde hastalanınca Atatürk kendi

atandı. Edirne’li Yüzbaşı Ali Ratip Bey⁸ ise Tekelioğlu Sinan adı ile Adana Bölgesi Kuva-yı Milliye Komutanlığını üstlendi. Takma adları kafiyeli olan bu üç subay, bölgelerinde halkla kucaklaşarak işe koyuldular⁹. Suphi Paşa ile oğlu Abidin (Ramazanoğlu) Bey, Çamurdanzadelerden Müftü Hafız Osman Efendi ve oğulları Mehmet Zait ile Ahmet Cevdet gibi bölgenin tanınmış eşrafından, Polat Ağa¹⁰ gibi yerli mücahitlerden ve 18 Aralık 1919’da göreve başlayan Vali Celal Bey’den¹¹ aldıkları destekle mücadelelerini yürüttüler. Ne var ki bu mücadelede Fransızlar kadar, belki onlardan da çok Fransız çıkarlarını benimseyen ve yayan yerel yöneticilerle, parti temsilcileriyle ve onların yayın organları ile de mücadele etmek zorunda kaldılar.¹²

Bu işbirlikçilerden biri de Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adana Başkanı Hafız Mahmut Celal’di. Onun Fransızlarla yaptığı fikir birlikteliği “yıkıcı ve korkunçtu”. Yurdunu işgalden kurtarmak için malını ve canını ortaya koyan Kuva-yı Milliye’ye insafsızca yüklendi. Öyle ki “Gözlerinin önünde cereyan eden kanlı facialar” onun üzerinde hiçbir etki bırakmadı. Ferda gazetesinde kaleme aldığı yazılar, din ve şeriat adına yayınladığı beyannameler cephe içlerine kadar sokuldu.¹³

Hafız Mahmut Celal, 1920 yılı Nisan ayında İstanbul Hükümeti’nin valilere gönderdiği ve Kuva-yı Milliye’yi “bâği/isyancı” olarak gösterdiği fetvalar Çukurova’ya ulaştığında fetvayı sahiplenenlerin başında geldi.¹⁴ 19 Mayıs’ta Dürriade’nin fetvasını da örnek göstererek Kuva-yı Milliye’yi

doktorunu gönderdi. Sağlık nedeniyle İstanbul’daki tümen komutanlığına nakledildi. 5 Şubat 1944’te yaşamdan ayrıldı. Tufanbeyli ilçesi adını Osman Nuri Bey’den aldı. Bkz. T. Toros, **a.g.e.**, s. 80.

⁸ Ali Ratip Bey (1891-1965), Uzunköprülü Reşat Behçet Bey’in oğludur. 1911’de Harbiye’den mezun oldu. Kayseri’de Jandarma Kumandanı iken Kilikya Cephesinde görevlendirildi. 1934’te Hukuk Fakültesini bitirdi. İsmi Sinan Tekelioğlu olarak değiştirdi. Bkz. T. Toros, **a.g.e.**, s. 82.

⁹ T. Toros, **a.g.e.**, s. 76-77; K. Ener, **a.g.e.**, s. 26; Kemal Çelik, **Millî Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara: TTK, 1999, s. 149.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Damar Arıkoğlu, **Hâtıralarım**, 1961. (Basım yeri bilgisi yoktur.)

¹¹ Celâl Bey, 1863 yılında İstanbul’da doğdu. 1883’te Mülkiye Mektebini bitirdi. Açılan bir sınavı kazanarak Ticaret ve Ziraat Nezareti adına Almanya’ya öğrenim için gönderildi. Orada Ziraat Fakültesini bitirdi. 1886’da yurda döndü. Çeşitli illerde öğretmenlik yaptı. 22 Ağustos 1908’de Mülkiye Mektebi müdürlüğüne atandı. Bir yıla yakın bu görevde kaldı. Ardından çeşitli illerde valilik yaptı. 1911 yılında kurulan Sait Paşa kabinesinde Dahiliye, 1913’te kurulan Mahmut Şevket Paşa kabinesinde Ticaret ve Ziraat Nazırlıklarında bulundu. sonra Halep valisi oldu. 2 Kasım 1919’da Adana valiliğine atandı. 30 Mayıs 1920’de ayrıldı. Önce Mersin’e oradan İstanbul’a gitti. 7 Temmuz 1921-4 Mart 1922 tarihleri arasında İstanbul Belediye Başkanlığı, Cumhuriyetin ilanından sonra da İstanbul Reji Başmüdürlüğü yaptı. Bu görevde iken 11 Şubat 1926’da yaşamdan ayrıldı. Bkz. K. Erdeha, **a.g.e.**, s. 312, 317.

¹² K. Ener, **a.g.e.**, s. 17, 21.

¹³ D. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁴ T. Toros, **a.g.e.**, s. 123.

eşkıya olarak niteledi. “Artık bunu anlamamak cinnettir veya ihanettir. Cenabıhak cümlemizi münafık şerrinden emin buyursun” dedi. 20 Mayıs 1920 tarihli Ferda gazetesinde ise Adanalılara sesledi. “Ey ahali! Yunanı bile İzmir’den çıkaramayan Kuva-yı Milliye denen eşkıya kuvvetine inanmayınız. Bunlar Fransızları Adana’dan nasıl çıkarır”¹⁵ diyerek halkın direnme azmini kırmak istedi.

Hafız Mahmut Celal, Kuva-yı Milliye’ye olan düşmanlığını yalnız Ferda’nın sütunlarında dillendirmedi. Camileri de kullandı. Memiş Paşa Camii’nin minberinden “Kemalistlere” ateş püskürdü. “Allah belasını versin şu çetelerin. Millîciler melun heriflerdir. Kahrolsunlar. Onlara taraftar olanlar budaladırlar!” cümlelerini yineledi. Fransızları göklere çıkardı, Kuva-yı Milliyecileri “cinnet geçirmekle” suçladı.¹⁶

Hafız Mahmut Celal, Kuva-yı Milliye yanlısı Celal Bey’in valiliğinden de Fransızlar kadar hoşnutsuzdu. Fransızların baskıları sonucu valinin görevden ayrılmasından (30 Mayıs 1920) sonra harekete geçti. Fransızca olarak bir mazbata kaleme aldırdı. Mazbatada şöyle deniliyordu: “Adana ili birbirinin muhalifi olmak üzere iki kuvvetin etkisi altındadır. Bunlardan birisi Sultan’a itaatları olmayan Kemalistler, öbürü de Sultan’a itaat edenlerdir. Bu iki kuvvet arasında Adana vilâyeti harap ve yok olacak, binlerce kişi ölecektir. Avrupa’nın insanlık duygusundan ve lütfundan umut bekliyerek, ellerimizi kendilerine uzatıyoruz. Adana ili müstakil ve Avrupa’nın himayesinde bir hükümet şekline konulsun”.¹⁷ Hafız Mahmut Celal, bir yandan mazbatayı halka imzalatmak için “kapı kapı dolaştırırken”, öte yandan İşgal komutanı Brémond’un isteği üzerine Mektupçu Süleyman Bey’i ziyaret etti. Kendi el yazısı ile yazdığı bir listeyi verdi. Bunlardan uygun olanının vali vekilliğine seçilmesi konusunda tehdit edici bir konuşma da yaptı. Nitekim vali vekilliğine Kuva-yı Milliye karşıtı Bağdâdizâde Abdurrahman’ın getirilmesi ile kendisine bir yandaş buldu.¹⁸

Onlar, Kuva-yı Milliye karşıtı eylemlerini sürdürürken bölgedeki milis güçler Fransa’ya büyük kayıp verdimeye başlamış, Fransa, 20 günlük bir ateşkes imzalamak zorunda kalmıştı. TBMM Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında imzalanan ve 30 Mayıs 1920’de yürürlüğe giren geçici mütareke, Fransız işgal kumandanlarını pek memnun etmedi. General Dufieux 2 Haziran 1920’de bir beyanname yayınlarak “Adana’da pek çok çetenin gizlendiğini, şayet bunlar şehirden uzaklaştırılmaz veya teslim edilmezlerse, (Osmaniye gibi) Adanayı da top ateşine tutacağını” bildirdi. Halk bu

¹⁵ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. III, Ankara: TTK, 1995, s. 48, 49.

¹⁶ T. Toros, **a.g.e.**, s. 181; K. Erdeha, **a.g.e.**, s. 318.

¹⁷ K. Ener, **a.g.e.**, s. 107.

¹⁸ Cemil Şenalp, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 2006, s. 237.

bildiriye Belediye önünde yaptığı protesto girişimi ile yanıt verirken, Hafız Mahmut Celal “kardeşi dahi çete olsa, başını ezmekte tereddüt göstermeyeceğini” söyleyerek Fransız komutanı destekledi.¹⁹

Adana’da Ermenilerin Türklere yönelttiği şiddet olaylarının artması, hayatlarını tehlikede gören halkı harekete geçirdi. 4 Temmuz 1920’de içlerinde İran Konsolosu İsmail Âsaf Han’ın da bulunduğu pek çok kişi Vali Bağdâdizâde Abdurrahman’ı ziyaret ederek kendisini ve Hafız Mahmut Celal’i istifaya davet etti. Ne var ki valinin yanıtı, haklarında kovuşturma başlatmak oldu. Pek çok aydın bu takip karşısında şehri terk etti. Kuva-yı Milliye saflarına geçti. Hafız Mahmut’un Adana’da bir “Ermeni Hükümeti” kurmak için çaba sarfeden Dr. Damatyan ve eşi ile de yakın ilişkisi vardı.²⁰

Fransızların 15 Ağustos 1920’de yaptıkları Kurttepe Baskını’ndan önce Fransız uçakları ile halkın üzerine atılan beyannameler de hem valinin hem Hafız Mahmut’un imzasını taşıyor ve halka şöyle sesleniliyordu: “Çeteler bir hiçten ibarettir. Sevgili Padişah ve halifemiz hükümetin emrine itaat ederek Adana’ya gelerseniz sefalet ve perişanlıktan kurtulursunuz. Gelmezseniz kötü (hain) bir inat ve cehaletle belki de, sonunda vilayetimizin elden çıkmasına ve lanet edilmeye hak kazanmış olursunuz. Cenabı Hak cümlelerinizi Hakk’ın yolundan ve mantıktan ayırmasın. Âmin.”²¹

Fransızların Belediye Başkanlığı görevini de üstlenen, hakkında suistimalden inceleme başlatıldığı için belediye meclisine üye yapılmayan, ancak Fransızlar tarafından Vakıflar Müdürlüğüne atanarak ödüllendirilen²² ve 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara İtilâfnamesi gereğince Türk Ordusu Adana’ya girmeden önce Vali Vekili Abdurrahman, Mesut Fânî ve Ali İlmî ile birlikte Adana’dan ayrılan Hafız Mahmut Celal²³, Kuva-yı Milliye’ye karşı öfke ve düşmanlığını Ferda gazetesinin sütunlarından yaymaya çalıştı.

1920 yılı Eylül ve Ekim aylarında yayınladığı beyannameler ise hem bu düşmanlığın boyutlarını ortaya koyuyor hem de bölgedeki iki gelişme karşısında kamuoyu oluşturma çabalarını yansıtıyordu.

Adana halkı 1920 yılı Temmuz ayında son derece acı bir olayla yüz yüze kaldı. 9 Temmuz’da Ermeni komitecileri şehirde karışıklık çıkardı. Halkın, şehri boşaltmasını isteyen Fransızlar da onları destekledi.²⁴ 10 Temmuz’da binlerce Adanalı, canlarını kurtarmak gayesi ile işlerini ve

¹⁹ K. Çelik, **a.g.e.**, s. 388.

²⁰ y.**a.g.e.**, s. 403-404.

²¹ K. Ener, **a.g.e.**, s. 179.

²² T. Toros, **a.g.e.**, s. 181; C. Şenalp, **a.g.e.**, s. 244.

²³ K. Çelik, **a.g.e.**, s. 487-488.

²⁴ Kaç-Kaç’tan bir ay kadar önce, 12 Haziran 1920’de Fransız ve Ermeni silahlı grupları Kahyaoğlu Çiftliği’nde onlarca Adanalıyı katletmişti. Fransız işgal yönetimi Türklerin “emniyette olabilmesi için” şehri boşaltmalarını teşvik etti. Bkz. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 131-133, 162-165.

evlerini terk ederek şehirden kaçtı. Büyük çoğunluğu Çakıt Suyu kenarına yerleşti. Yaşam koşulları son derece ağır olan bu bölgede salgın hastalıklar nedeniyle pek çok kişi yaşamını yitirdi. Tarihimize Kaç-Kaç Olayı olarak geçen bu göç, Fransız yönetimini de tedirgin etti. Bağımsızlığı uğruna her türlü güçlüğü göğüs gerebileceğini gösteren Adana halkının Kuva-yı Milliye'ye katılmasından endişelenen Fransız yönetimi, halkı geri getirebilmek için pek çok girişimde bulundu.²⁵ Bunlardan biri de Hafız Mahmut Celâl'in kaleme aldığı beyanname oldu.

13 Eylül 1920'de Adanalılara seslendiği beyannamesinde Kuva-yı Milliye'yi vatana ihanet etmekle suçlayan, Damat Ferit'in, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelttiği "İttihatçı" suçlamasını benimseyen, Kuva-yı Milliye'yi "bela", millîcileri "akılsız", "ittihatçı süprütüleri" olarak tanımlayan Hafız Mahmut Celal, halktan aklını başına almasını, yani millicileri desteklememesini ve yerlerine yurtlarına geri dönmelerini istedi. Sivas Kongresi'nden itibaren, üstelik Adanalıların tepkilerine karşın, Kuva-yı Milliye konusunda sürekli uyarılarda bulunduğunu, ancak kendisine kulak verilmediğini belirtti. Hem kendisinin hem de Ferda'nın öğütleri dinlenmediği için halkın "felaketlerle" yüz yüze kaldığını iddia etti. Açıkça, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın, işgal devletlerinin politikasını benimsediğini dillendirdi. Bu nedenle dostluğunu kazandığına işaret etti. Bu destekle dini ve milleti kurtaracak yegâne gücün Hürriyet ve İtilaf Fırkası olduğunu belirterek halkı, partiye üye olmaya çağırdı. Böylece Adana halkının Kuva-yı Milliye'ye destek vermesinin önüne de geçmek istedi.

Hafız Mahmut Celal'in ikinci beyannamesi ise Pozantı ile Karaisalı halkı arasındaki çekişmeyi kendi lehine/işgal güçlerinin çıkarına çevirebilme çabasının bir ürünüydü. Karaisalı, Adana'da kurtuluş mücadelesinin ilk merkeziydi. Tekelioğlu Sinan güçlerince 1 Nisan 1920'de işgalden kurtarılmış, Müdafaa-i Hukuk örgütünün oluşturulması ve kaymakamlığına Anadolu yanlısı Saadettin (Beybaba) Bey'in atanması ile Kuva-yı Milliye, Adana ili sınırları içinde fiilen yerleşmiş, ve bölgedeki mücadele uzun süre bu merkezden yürütülmüştü. Karaisalı, (T)BMM'de Adana'yı temsil edecek olan milletvekili seçimlerine de ev sahipliği yapmıştı.²⁶ Ne var ki Adana ilinde Fransızlarla yapılan savaşlar ve toprakların sürekli el değiştirmesi mülkî düzeni alt üst etti. Mustafa Kemal Paşa, bu düzensizliğe son vermek, bölgenin tümü ile Kuva-yı Milliye yanlılarınca idaresini sağlamak amacıyla 5 Ağustos 1920'de Fevzi Paşa ile birlikte Pozantı'ya geldi. Cepheler hakkında gerekli bilgileri aldıktan sonra Çukurova Kuva-yı Milliyesi'nin

²⁵ K. Çelik, *a.g.e.*, s. 405-408; K. Erdeha, *a.g.e.*, s. 319-320.

²⁶ Seçimler sonucunda, Karaisalı Müftüsü Abdullah Efendi, Karaisalı Mehmet Hamdi Efendi, Doktor Eşref (Akman) Zamir (Damar Arıkoğlu) ve eski mutasarrıf Zekâi (Apaydın) beyler Adana merkez sancağını temsilen Ankara'ya gönderildiler. Bkz. K. Erdeha, *a.g.e.*, s. 314-316.

temsilcileri ile görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde silah ve cephane yardımı dışında Pozantı'nın sancak merkezi yapılması gündeme getirildi. Toplantı sonunda geçici Adana ili merkezinin Pozantı olması, büyük kısmı işgal altında bulunan Mersin sancağının Türk yönetiminde bulunan kısımlarının ilçe şeklinde örgütlenerek, Tarsus ve Karaisalı ilçeleri ile birlikte Pozantı'ya bağlanması kararlaştırıldı. Karaisalı'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezi de Pozantı'ya nakledildi.²⁷

27 Aralık 1918'de işgal edilen Pozantı, 26 Mayıs 1920 çıkış hareketi yapan Binbaşı Mesnil²⁸ kuvvetlerinin, 44 Türk köylüsüne teslim olması ile 28 Mayıs'ta tamamen kurtarılmıştı.²⁹ Pozantı'nın il merkezi yapılmasında; Çukurova ve Suriye bölgesine açılan kapı niteliğinde olması, Toros Tünellerinin ortasında yer alması, üstelik, Kaç-Kaç olayı ile göç eden binlerce Türk'ün bulunması³⁰ da etkili oldu. Ne var ki Pozantı'nın il merkezi olmasına Karaisalı halkı büyük tepki gösterdi. İki ilçe arasında yerel bir kıskançlık oluştu. Öyle ki Karaisalı'da Kuva-yı Milliye'ye düşmanca bir tavır alınabileceği izlenimi doğdu.³¹ Hafız Mahmut Celal'in, 25 Ekim 1920 tarihli beyanamesi ile özellikle Karaisalı halkına seslenmesi de bu nedenleydi.

Beyanamesinde Kuva-yı Milliye'ye karşı hakaret dolu nitelendirmelerini yineledi. Milli Mücadele'yi Allah'a ve Padişaha isyan olarak göstererek halkın din duygularının sövmeye yöneldi. Kaç-Kaç Olayı ile şehri terk eden halkın sefaletine dikkati çekerek Adanalıların direncini kırmaya yöneldi. Halktan geri dönmelerini, Kuva-yı Milliye'ye destek vermemelerini istedi. Kurtuluşun, kendilerinin benimsediği siyasetle olacağını belirtti.

Hafız Mahmut Celal, yayınladığı bu iki beyanname ile işgal güçleri ile işbirliğinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Kaç-Kaç sonucu halkın şehri terk etmesinin Fransızları oldukça güç durumda bıraktığını, Adana halkının Kuva-yı Milliye'ye büyük destek verdiğini, hatta işgal güçlerinden yana tavır koyanlara sert tepkiler gösterdiğini, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ise üye sıkıntısı yaşadığını da belgeleyen bu beyannamelerin Latin harflerine çevirisini, orijinalleri ile birlikte sunuyoruz.

²⁷ D. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 170-171; K. Erdeha, **a.g.e.**, s. 321-322; K. Ener, **a.g.e.**, s. 169-173

²⁸ Binbaşı Mesnil, Pozantı'daki Fransız kuvvetlerinin komutanlığını yapıyordu. Verdün kalesinin savunulmasındaki üstün hizmetlerine karşılık Lejyon Donör (Legion D'Honneur) nişanı ile ödüllendirilmişti. Binbaşı Mesnil'in esir edilişi ile ilgili bkz. D. Arıkoğlu, **a.g.e.**, s.117-123.

²⁹ D.Arıkoğlu, **a.g.e.**, s. 123; Yusuf Ziya Bildirici, **Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliâmlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri**, Ankara: KÖKSAV Yayınları, 1999, s. 172.

³⁰ Bildirici, **a.g.e.**, s. 181; K. Çelik, **a.g.e.**, s. 281-282.

³¹ K. Erdeha, **a.g.e.**, 323.

Beyanname³²

Adana Ahalisine Hülâsa Söz

Kuva-yı Milliye nâm-ı müsteârı altında zuhur edüb sevgili vatanımıza tarihinde görülmemiş bir şekilde ihanet ve hıyanet edenlerin ve hâlâ bu inadlarında ısrar edenlerin ve sizleri perişan bir hale getirenlerin İttihad süprüntüleri olduğuna zannederim kanaat getirdiniz. Eğer bu hal-i perişanınız da size bir ders-i ibret olub aklınızı başınıza almadı iseniz sizin için bundan böyle hakk-ı hayat ve hakk-ı beka olmadığına kat'iyen emin olunuz. Bakınız böyle bir avuç sebük-magzân (akılsız) hazelenin tehdid ve iğfaline aldanarak dağlar ve köylere gitmeniz yüzünden bu sevgili vatana belki Hilafet ve Saltanat-ı ebed müddete ve Türklüğe İka' eylediğiniz zarar-ı siyasî ve manevîyeyi ve töhmeti idrakden aciz iseniz de başınıza gelen ve tarihin kaydetmediği felaketi gördünüz ve tanıdınız. Ben bu acı hakikatleri size şu Kuva-yı Milliye denilen belânın Sivas'ta zuhurundan itibaren yakın bir zamana kadar her vasıta ile bana karşı tecavüz ve iftiralara tahammül ederek söylemekte idim. Ne çare ki benim ve muhterem Ferdanın nasihatlerini tamamıyla dinlemediniz, bu acı acı felaketler başınıza geldi. Dağlarda ve yazılarda başınıza gelen felaketleri görüyoruz ve işliyoruz yüreklerimiz sızlıyor ve gözlerimiz kan ağlıyor. Binâenaleyh bundan böyle olsun aklınızı başınıza alınız. Sizin (okunmuyor) ve saadetinize ve vatanın selametine çalışanları biliniz ve onların etrafında toplanınız ki bu din ve milleti kurtaracak düvel-i İtilâfiyenin siyaset ve dostluğunu meslek ittihaz eden Hürriyet ve İtilaf Fırkasıdır. Bu hususda dahi dürlü dürlü iğfalat ve propagandalar icra edenlere kapulub da aldanırsanız (okunmuyor) sizler de lanet-i ebediyeye müstahak olursunuz. İşte bu mülahazalara binaen fırka-yı müşarünileyhânın buradaki merkez şubesinin teşkilâtını daha muntazam bir hale ifrağ eyledim. Çete ve Kuva-yı Milliye ruhu beslemeyenleri mahal-i necât ve mûcib-i selâmet olan mezkûr fırkaya kaydedilmeğe bugünden itibaren davet ediyorum. Fırkamız Asma Mescid Mahallesiinde Fetvahanenin karşısında Ağazade Hüseyin Efendi'nin hânesindedir. Ve her vakit şubemiz açıktır. Ne zaman gelinirse kaydedilir. Cenab-ı hak cümlelerinizi müfsîd ve münâfık şerrinden muhafaza buyursun ve tarik-i müstakîmden ayırmasın

³² **Ferda, 13 Eylül 1336/1920, Yıl: 2, No: 162.** Beyannamenin sonunda Ferda gazetesi de şu notu düşmüştür: "Bugün artık şu beyannameyi okuyup da hiç olmazsa acaba (doğrudur) demiyecek bir insan tasavvur edemiyoruz. Hayır bu kadar katiyetle söylemeyelim. Hâlâ tasavvur edilmeğe böyle keçi inadlı insanlar vardır ve olacaktır.

İşte bu adamlardan sakınınız hatta yalnız sakınmakla iktifa etmeyiniz onlar din ve devlet düşmanındırlar fisebilillah kin ve husumet besleyiniz ve besleyenlere iltihak ediniz.

Bu hususta en kestirme yol beyanname mündericâtına riayet ederek bugüne kadar namus-ı siyasiyesini kirletmeyen Hürriyet ve İtilaf Cemiyetine dahil olmaktır. Bitaraf geçinenlerin iman-ı siyasiyesinden şübhe ederiz. Cemiyetsiz cemaatlerin sonu izmihlaldir."

Amin. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adana Merkezi Şubesi Reisi Mahmud Celal

Beyanname³³

Bilhassa İğfal Edilen Karanisalı Ahalisine

Ey saf Müslümanlar başınızda bulunan ve kendilerine hamiyetperver süsü veren (okunmuyor) ve etbâ'-ı hazele sizleri çıkmaz yola sevk ediyorlar. Sizin sayenizde ceblerini dolduruyorlar. Padişahınıza ve Halifenize isyan ediyorlar. Sizin haberiniz yoktur. Padişah bizimle beraberdir diyorlar katiyen yalandır. Padişah ve Halifemiz bunların bu harekât-ı bâğî-yânesinden nefret ediyor. Bu hakikatleri sizlere bildirmiyorlar. Sizler ey saf Müslümanlar ne için padişah ve halifenize bunlara uyararak isyan ediyorsunuz. Geliniz bu fena fikirden vazgeçiniz Padişah ve Halifenize itaat ediniz. Bu muzır mikrobları yurdunuzdan koğunuz. Bunlar eski bildiğiniz İttihatçılardır. Bu defa da Kuva-yı Milliye nâmıyla ahaliyi aldatıyorlar bu gürûh-i müfside cihamı ifsâd ederek dünyayı rahatsız ettiler bilhassa Türk Müslümanlarını lekelediler âlem-i medeniyet nazarında müttehem ettiler. Sizin haberi yok. Sayenizde ne fırıldaklar çeviriyorlar. Geliniz aklınızı başınıza alınız çektiğiniz felaketler kâfidir.

Padişaha isyan Allaha isyandır. Padişahına asi olanlar dünyada ve ahrette perişan olurlar. İşte görüyorsunuz bütün Müslümanlar perişan oldular. Evlerinden mallarından oldular. Dağlarda hasta oluyorlar. Ölüyorlar bunun sonu ne olacak bu halin sonu sizin için de millet için de ölümdür. Tehlikedir. Bu münâfıklar Adanayı alacağız keseceğiz diye sizleri iğfal ediyorlar.

Ey biçâre Müslümanlar Adana vilayeti sulh şeraiti mucibince bizimdir. Bize verilmiştir. Daha ne istiyorsunuz. Beni size nasıl tarif ediyorlar ki bana bu derece buğz ediyorsunuz biliyorum bana nasıl adâvet ederseniz ediniz Cenâb-ı hak herkesin kalbine göre niyetine göre verir. Ben bundan müteessir olmam. Çünkü zaman size de kat'i anlatacaktır ki millet için vatan için kim iyi çalışıyor kim doğru söylüyor kim sizi iğfal ediyor. Bunları yakında anlayacaksınız ne çare ki vakit geçmiş olacaktır.

Geliniz sözümlü dinleyiniz bu müfsid ve münâfıkların sözlerine itimad etmeyiniz. Artık gördüğünüz felaketler sizi uyandırsın bu şaklabanları def ediniz sevgili Padişah ve Halifeniz sizi aff buyurur. Burada bulunan ve hayr-hâhîmiz olan Fransız memurin-i âdilesi dahi size müracaat ve atfet ederler Cenâb-ı hak cümlelerinizi müfsid ve münâfık şerrinden muhafaza buyursun. Âmin.

Hafız Mahmud Celal

³³ Ferda, 25 Teşrinievvel 1336, Yıl: 2, No: 174.

۱۶۴ ————— ۲۵ گئورگول ۲۰۰۶ ————— ۱۱ گئورگول ۲۰۰۶

DIRECTEUR ET RÉDACTEUR EN CHEF
ALİ İLİMİ

FERDA
JOURNAL TURC
POLYVOQUE ET LITTÉRAIRE
Editions littéraires et artistiques
Editions artistiques et littéraires

ABONNEMENTS
en an 400 , Six mois 200 ₺

www.ferdajournal.com

(سۆنمسی ۵ غروردر) (شعبه خلیفه و زار براتی کراریناشار ایدر سیاسی ، علمی ، ادبی غروردر) 200 ₺

مدیر ستود و سروردری
علی ایلمی
محل ادارسی
آنتور — قلمه قاپوشده — فردا مطبعه سی
مدرسه خانه خصوصیات ایزون اداره ، باوریه
سراجیت ایدلدر
تیراقلا ایشرا
ستودلی ۲۰۰۶ آئی آئی ۳۵ غروردر

فردا

بیاسنامه

بالخاصه اغفال ایدیلان قره نبالواهلینسه

ای سده اتمین مصلحتاقلر بائکوزده بولتان و گندولرینه حیت پردر سه وسی وزین سنان و ایلانی
خاندله سزلی چیمه از بوله سوق ایدیلورلر . سزک سایه کرده خیلری طولدر بیورلر .
پادشاهکزه و خلیفه کزه عصیان ایدیلورلر . سزک خیریکز پوقدر پادشاه زمه براردر بیورلر
قطعیاً یلادر . پادشاه و خلیفه من بولنک بوحرکات باغیلمسندن نفرت ایدیلور . بوحرکاتقلر
سزله یلدر بیورلر . سزلی ای صافه مسلمانلر نایمیزون پادشاه و خلیفه کزه بولره اویاری
عصیان ایدیلورلر کیکر بوغنا فکردن و از سیکر پادشاه و خلیفه کزه اطاعت ایدیکر بوغنا
موقرولری یوردیکزدن فوشکنر بولر ای سکی بیلدیکر اتحاد چیلر دوز ، بوغناهده قوی غایه
نامیه اهالی ای ایدیلورلر بوکریه مانده جهانی افساد ایدرک دنیا ای راحشتر ایدیلر
بالخاصه نورک مسلمانلری آنکه لایلر عالم مینان نظیرده ایتیم ایدیلر . سزلی خیری بوق
سایه کزده نبالواقلر چور بیورلر . کلک غفلت کزی باشکزه آلکین چکدیکر نبالواقلر کایدیلر
پادشاهه عصیان الیه عصیاندر . پادشاهانه عاض اولان دنیاده و آخرتده برایشان اولورلر
ایشته کور بیورسک بون مسلمانلر برایشان اولدیلر اولرندن لارندن اولدیلر طاشلرده خسته
اولورلر . تولوردر بونک سوکی نه اوله جق بوخللک سوکی سزک ایچونده مات ایچونده
تولومدر ، نه لکدر . بوناققلر ایلانی آلاچنز کسه چکر دی به سزلی اغفال ایدیلورلر .
ای بیچاره مسلمانلر ایلانی ولایتی صلح شراییلی موجبیه زردر زه ویراشدور . دهانه
ایسته یورسکر . بی سزه نصل تمریف ایدیلورلر که بکا بو درجه انص ایدیلورسکر بیلورم
بکا نصل عداوت ایدر که ایدیکز جناب حق هر کسک قلبینه کورده نیتیه کورده ویرانه بن
بولدن متأثر اولام چونکه زمان سزده قطعی اکلایه چقدرکه ملت ایچون وطن ایچون کیم
ای جالیشیور کیم طوغرور سولیلور کیم سزلی اغفال ایدیلور . بولرینی بئنده اکلایه چفسکر
نه چارکه رفت کیمش اوله چقدر .
کلکین سوزمی دیکر بومفید و نبالواقلرک اولرینه اعتقاد ایچیکر آراق کوردیکر فلاکلر
سزلی اویادرسون بوشاقلاباری دفع ایدیکر سوکیلی پادشاه و خلیفه کر سزلی غروردر بوراده
بولان و غیر خواهر اولان قورلسز مأمورین عادلسی دخی سزده حمت و عاطفت ایدرلر جناب
حق چله منی ، فسد و نفاق شرتدن شافله بیور بون آیین .

حافظ محمود بیلال

Kaynakça

- Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2004.
- Arıkoğlu, Damar, **Hâtıralarım**, 1961. (Basım yeri bilgisi yoktur.)
- Bildirici, Yusuf Ziya, **Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliâmlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri**, Ankara: KÖKSAV Yayınları, 1999.
- Çelik, Kemal, **Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara: TTK, 1999.
- Ener, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Erdeha, Kamil, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.
- Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1986.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. III, Ankara: TTK, 1995.
- Şenalp, Cemil, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler/Askeri Hükümet Faaliyetleri**, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları, 2006.
- Tolon, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.
- Toros, Taha, **Kurtuluş Savaşında Çukurova**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)**, İstanbul: Örgün Yayınları, 2005.
- Ferda**, 13 Eylül 1336/1920, Yıl: 2, No: 162.
- Ferda**, 25 Teşrinievvel 1336, Yıl: 2, No: 174.

